

KansainväliSYYSpäivät Turussa 6.-7.10.2009

Henkilövaihdon kriisitilanteita ja toimintamalleja

Learning Cafe –keskustelujen satoa

Tapaturma/sairastuminen

Raportoijat: Hanna Autere ja Katriina Lammi-Rajapuro

Case:

Illalla oltiin vähän irrottelemassa paikallisessa pubissa. Tuli suukopua kylän nuorten miesten kanssa ja niinpä pois lähtiessä oven ulkopuolella odotti kavereita miesporukka ja turpiin tuli. Rytäkässä katkesi yhdeltä kaverilta jalka ja joutui sairaalaan. Myös vastapuolen kavereista yksi joutui paikattavaksi sairaalaan Suomi-pojan nyrkiniskusta.

Sairaalassa sekä suomalainen että paikallinen nuori mies.

Miten tapaturmiin ja sairastumiseen voidaan varautua etukäteen?

- Huomio opiskelijavalintaan ja valintakriteereihin, opiskelijan kyettävä selvittämään hankalia tilanteita
- Lähetetään vain muutama opiskelija per paikka
- Opiskelijatutori/kaveri -pareja paikanpäällä, välttämään ongelmapaikoilta
- ovatko vaihtoon lähtijät aikuisia, 18 vuotta täyttäneitä? Jos alaikäinen lähtijä, allekirjoittavat vanhemmat sitoutumiskirjeen
- Kulttuurivalmennus, valmentautuminen, erikoisasiat (esim. katolinen kulttuuri), neuvominen miten käyttäytyään vapaa-ajalla ja ongelmatilanteissa
- sitoutuminen tietynlaiseen käyttäytymiseen ja koulun sääntöihin jotka käydään läpi paikan päällä
- etukäteen tiedossa keneen otetaan yhteyttä ongelmatilanteissa
- vakuutukset kuntoon, eurooppalainen sairausvakuutuskortti
- kerro etukäteen vakuutuksen kattavuus
- kuka on lähiomainen?

Tapauksessa tekijöitä ja kohteita – miten juttu hoidetaan? Ketä informoidaan?

- Yhteys sairaalassa olevaan nuoreen sekä paikalliseen oppilaitokseen/yhteyshenkilöön, tilanteen kartoitus: kuinka vakavasta tapauksesta on kyse, ovatko sairaalaolot hyvät, tuodaanko kotiin?

- Kyseessä on poliisiasia, kulttuurierot -> otatko yhteyttä poliisiin, uskallatko (Pietari, Somalia)
- vastaanottaja huolehtii ensi kädessä paikanpäällä käytännön asioista, esim. kuulustelu, todistajat, ilmoitus vakuutusta varten. Huom! tämä riippuu siitä millaiset sopimukset lähettävän ja vastaanottavan organisaation välillä on
- ilmoittaminen tapahtumasta kotiin ja kouluun jos kyseessä alaikäinen. Täysikäisen asioissa ei saa ilmoittaa kotiin
- tulkki sairaalaan
- yhteys vakuutusyhtiöön, kuka maksaa sairaalahoidon

Seuraamukset?

- Opiskelijaa ei voida jättää yksin
- Miten tiedotetaan opiskelijoita ja muita vaihdossa olleita?
- Onko kriisisuunnitelma ajan tasalla? Toimitaan sen mukaan.
- Kuka maksaa viime kädessä sairaalahoidon? Mitä vakuutus kattaa?
- Poliisiasia, tuleeko oikeusjuttu, kuka korvaa?
- työssäoppimisen lopettaminen – kutsutaan kotiin vakavasti loukkaantuneet ja/tai töpänneet.
- Jos vaihto keskeytyy omasta halusta tai töppäilystä maksaa opiskelija kustannukset
- Opiskelijalle sairasloma, lisäksi suullinen varoitus jos selvää näyttöä syyllisyyteen. Seuraamuksia kuuluu olla, sillä vastuu järkevästä käyttäytymisestä on opiskelijalla.
- Seuraamukset oppilaitoksen väliselle yhteistyölle, vaarantaako yhteistyön? Toisaalta hyvät suhteet yleensä säilyvät, jos tapaus hoidetaan hyvin. Jälkipuinti ja toimintatapojen tarkastelu voi olla tarpeen.
- Pitääkö rahoittajalle/CIMOlle palauttaa rahat?

Liiallinen alkoholin käyttö, katoaminen

Raportoijat: Annikki Häkkilä ja Katja Helander

Case:

Rankan työssäoppimisviikon lomassa on päätetty hiukan juhlia. Yhdeltä opiskelijalta piettä kontrolli ja tulee otettua muutama birra liikaa. Muutkaan eivät ole aivan tolkuissaan ja ensin mainittu pääsee livahtamaan ulos muiden huomaamatta. Kaveria ei yön mittaan löydy, ei ilmaannu aamulla työpaikalle, mutta seuraavana iltana klo 18:aan mennessä hän ilmaantuu jälleen opiskelija-asuntoonsa.

Tilanteisiin varautuminen ennen vaihtoa

Valmentautumisessa opiskelijoille ohjeistus alkoholinkäytöstä. Käydään läpi käyttäytymissäännöt (eri kulttuureissa erilaisia sääntöjä), sovitaan ongelmatapauksien varalle menettelytavoista, myös siitä, mitä tapahtuu, jos rikkoo sitoumukseen kirjattuja sääntöjä. Jo harjoittelijasopimukseen voi sisällyttää ”käytöspykälän” eli opiskelija sitoutuu huonosti käyttäytyessään esimerkiksi palaamaan takaisin Suomeen omalla kustannuk-

sellaan (ongelmallista: kuinka juridinen tällainen sopimus on?) Valmennuksessa teroitettava opiskelijoille, että he edustavat ulkomailla Suomea, joten heidän edellytetään myös käyttäytyvän hyvin.

Opiskelijalla on oltava mukanaan ennen lähtöään niin lähettävän kuin vastaanottavan tahon yhteystiedot.

Myös työnantajan kanssa on sovittava pelisäännöistä, mm. mistä ja milloin ilmoitetaan yhteys henkilölle, miten menetellään ”luvattomien” poissaolojen sattuessa.

Miten kyseisessä tilanteessa on toimittava?

Ensiksi vastaanottavan organisaation yhteys henkilön tehtävänä on selvittää, mitä on tapahtunut (missä opiskelija on viimeksi nähty, kenen seurassa, ...) Mikäli opiskelijaa ei löydy pian/ häntä ei tavoiteta kaikkein todennäköisimmistä paikoista, on soitettava poliisille. Yhteys henkilön on syytä keskustella asiasta myös muiden (mahdollisesti) vaihdossa olevien opiskelijoiden kanssa, jotta he tietävät, mitä on tapahtunut. Paikallisen yhteys henkilön on otettava yhteyttä myös lähettävään oppilaitokseen, joka edelleen on (tarpeen vaatiessa) yhteydessä kadonneen omaisiin.

Seuraamukset?

Jatkotoimenpiteet riippuvat katoamisen syistä. Selvitetään tarve lääkärissä käyntiin. Opiskelijan puhuttaminen: kuinka näin pääsi käymään? Käyttäytymisen seuraukset läpikäydään opiskelijan kanssa, keskustellaan mm. siitä, olisiko opiskelija syytä palauttaa (omalla kustannuksellaan) kotimaahansa.

Keskustellaan työnantajan kanssa, onko opiskelijan mahdollista jatkaa työssäoppimispaikassaan. Tapaus käydään läpi myös muiden vaihto-opiskelijoiden kanssa.

Selvitys tapahtuneesta lähetetään lähettävän oppilaitoksen yhteys henkilölle, jonka tehtävänä on puolestaan tarvittaessa olla yhteydessä opiskelijan vanhempiin.

Keskustelussa kävi ilmi, että osallistujien edustamissa oppilaitoksissa ei, ainakaan kaikissa, ollut kriisisuunnitelmaa. Kriisisuunnitelman laatiminen todettiin tärkeäksi. Mitä asioita kriisisuunnitelman tulee sisältää? Tällä hetkellä on saatavilla www.cimo.fi –sivuilla Katja Kiviharjun toimittama opas ”Kriisit pöydälle”, joka on opas korkeakoulujen kansainvälisten asioiden henkilöstölle. Opas sisältää runsaasti myös muilla koulutusasteilla hyödynnettävää tietoa.

Ryöstöt ja varkaudet

Raportoijat: Ulla Tissari, Tuula Hautasaari, CIMO

Case :

Pohjoiseen vaihtoon tullut opiskelija palelee ja rahapulassaan kuljettaa takin alla lämpimämmät jalkineet ja jää kiinni. Poliisi ottaa asiasta yhteyttä oppilaitoksen kv-koordinaattoriin. Mitä tehdään? Jatkuuko harjoittelu, kenelle ilmoitetaan, muut seuraamukset?

Miten tilanteeseen voidaan varautua?

Tosiasia on, että Suomen kylmät olosuhteet voivat yllättää kenet tahansa. Ensisijaisen tärkeässä roolissa tässä tapauksessa on oppilaiden kulttuurivalmennus. Valmennuksessa on hyvä käydä läpi, millaisiin olosuhteisiin opiskelijoiden tulee kohdemaassa varautua. Tämä tietysti edellyttää koordinaattorin ja opettajan hyvää partnereiden tunte-
musta.

Lisäksi on hyvä keskustella kohdemaan hintatasosta ja yleensä rahan käytöstä jakson aikana. Mitä apurahalla voidaan kattaa ja mistä menoista opiskelijan tulee itse huolehtia.

Miten tilanteessa voidaan toimia?

Tilanne voidaan ratkaista tapauskohtaisesti. Onko opiskelija täysi-ikäinen vai alaikäinen? Alaikäisenä enemmän kv-koordinaattorin vastuulla. Alaikäisen opiskelijan kyseessä ollessa, katsottiin parhaimmaksi keskeyttää vaihtojakso ja lähettää opiskelija kotimaahan.

Onko poliisilla ylipäänsä oikeutta kertoa täysi-ikäisen henkilön asioista kv-koordinaattorille? Mahdollisesti tarvetta tarkistaa henkilön oikeus oleskella maassa.

Jos kyseessä on työssäoppimisyksikkö, onko syytä ottaa yhteyttä työnantajaan? Opettaja sitoo vaitiolovelvollisuus asioista, jotka ovat tapahtuneet opiskelijan vapaa-ajalla. Toisaalta tapahtunut saattaa kantautua työnantajan korviin muuta kautta. Jos työnantajalle on kantautunut tietoa asiasta, on hänen kanssaan käytävä asia läpi siten, ettei tapahtuma vaikuttaisi yhteistyöhön jatkossa ja keskusteltava, voiko opiskelija jatkaa työssäoppimispaikassaan.

Opiskelijalla on joka tapauksessa korvausvelvollisuus liikkeenharjoittajalle ja kyseessä on poliisiasia, johon kv-koordinaattori ei voi vaikuttaa. Paras vaihtoehto olisi kuitenkin sovittelumenettely opiskelijan ja liikkeenharjoittajan kesken.

Miten tästä eteenpäin?

Tulisi huomioida että, opiskelija voi ahdinkoon joutuessaan (esim. rahojen loppuessa) toimia normaalista poiketen. Olisi hyvä, jos opiskelijalla on mahdollisuus luoda kohtuullisen luottamuksellinen suhde koordinaattoriin tai ohjaavaan opettajaan/henkilöön.

Tukea vaikeissa tilanteissa voi saada myös vastaanottava oppilaitoksen tutoreilta. Tärkeää on keskustella, miten tilanteeseen on jouduttu?

Jatkotoimenpiteet riippuvat pitkälti opiskelijan kokonaistilanteesta ja omasta asennoitumisesta tilanteeseen. Jos opiskelijan kanssa on ollut ongelmia muutenkin, voi varkaus olla syy keskeyttää harjoittelu. Jos taas opiskelija on muuten käyttäytynyt hyvin, asia on hyvä käsitellä loppuun eikä palata siihen jatkuvasti. Asiaan voi vaikuttaa myös opiskelijan kulttuuritausta.

Se, ilmoitetaanko lähettävälle organisaatiolle, riippuu siitä, miten hyvät suhteet organisaatioon on. Ei välttämättä haluta leimata kaikkia ko. organisaatiosta tulevia opiskelijoita tai vaikeuttaa kyseisen opiskelijan opintoja. Toisaalta on huomioitava, että kyse on myös opiskelijan oikeusturvasta.

Case 2:

Opiskelijaryhmä liikkuu ostoskeskuksessa, ja yhden nuoren naisen käsilaukku uhataan ryöstää. Nainen panee topakasti hanttiin, mutta ryöstäjiä onkin useita ja niin käsilaukku viedään, mukanaan kännykkä, passi, kortit ja rahat.

Mitä on tehtävä välittömästi? Mihin asiassa otetaan yhteyttä?

Miten tilanteessa voidaan toimia?

Ensimmäisenä on tehtävä ilmoitus poliisille ja voi olla syytä olla opiskelijan mukana poliisilaitoksella, varsinkin jos opiskelija on kovin järkyttynyt. Tosin kaikissa oppilaitoksissa ei ole 24/7 päivystystä, jonne opiskelija voisi olla yhteydessä. Suurin osa oppilaitoksista antaa kuitenkin kirjallista ohjeistusta saapuville opiskelijoille, mutta sitäkään ei välttämättä ole hyötyä, mikäli sitä ei käydä yhdessä opiskelijan kanssa läpi.

Passiasiat hoituvat lähetystön/edustuston kautta. Suurempi huolen aihe on henkinen puoli: kuinka paljon asiaa on syytä käydä läpi opiskelijan kanssa tai ohjata häntä koulupsykologin puheille.

Ryöstöjen ja varkauksien selvittäminen kuuluu poliisille. Poliisin verkkopalvelussa (www.poliisi.fi) kerrotaan, mitkä ovat tärkeitä tietoja rikostapauksissa. Sivuilta löytyy materiaalia, jota voi käyttää ulkomaanjaksolle lähtevien valmennuksessa, kuten käytännön ohjeita varkauksien varalle: ”Estä lompakkovarkaus näin” tai ”Rikosilmoitusta varten tarvittavat tiedot”.

Vaikeudet opintojen käynnistymisessä ja etenemisessä

Raportoijat: Mirja Fagerholm, CIMO ja Outi Lindroos, CIMO

Case: *Opiskelija aloittaa 4 viikon opiskelu- ja työssäoppimisjakson espanjalaisessa ravintolakoulussa ravintolassa. Opiskelija potee ankaraa koti-ikävää alusta pitäen. Poikays-tävän kuva on silmissä jatkuvasti ja kännykkäkin piippaa tekstiviestiä. Työnohjaajan ja työkavereiden espanjan kieltä hän ei ymmärrä. Huutavatkin koko ajan pelottavan kovaa. Hotellista majapaikaksi saatu huone on kurjassa kunnossa. Oma opettaja on palannut takaisin Suomeen. Työssäoppimispaikalla ei ole annettu selkeitä tehtäviä, ja osallistuminen yhteisille oppitunneille paikallisessa ravintolakoulussa on yhtä tyhjän kanssa, kun sitä kieltäkään ei ymmärrä. Vanhemmat soittavat huolestuneina oman oppilaitoksen rehtorille ja vaativat toimittamaan opiskelijan takaisin kotiin.*

Miten ongelmat olisi voitu välttää?

Uusien työssäoppimispaikkojen ollessa kyseessä tulisi varmistaa yhdessä vastaanottavan kumppanunennalta käsin, että ovat ne sopivia työssäoppimispaikoiksi, että opiskelijalle on järjestetty oma työpaikkaohjaaja, häntä on ohjeistettu työssäoppimisjaksoa varten, ja että opiskelijan ja työpaikan kielitaidot vastaavat toisiaan. Jos työpaikka on sellainen, ettei siellä pärjää muulla kielellä kuin espanjaksi, tulee yritykseen lähettää vain riittävästi espanjaa osaavia opiskelijoita. Ainakin uusiin kohteisiin on hyvä tehdä etukäteen vierailu, jonka aikana voi sekä tavata vastaanottavan tason – oppilaitoksen ja työpaikkojen – vastuuhenkilöitä kasvokkain, sopia ulkomaanjakson yksityiskohdista kuten työtehtävistä, ohjeistaa työpaikkaohjaajia työssäoppijan ohjaamisessa ja selvittää esimerkiksi työ- ja majoituspaikan olosuhteita. Vastaanottavaa organisaatiota voi myös pyytää lähettämään esimerkiksi valokuvia majoitusolosuhteista.

Opiskelijan valintaan ja valmennukseen on erittäin tärkeää panostaa. Valinnassa on hyvä huomioida etenkin työssäoppimispaikka- ja maakohtaiset kielitaitovaatimukset. Opiskelijaan tulee valmentaa kohtaamaan kulttuurieroihin liittyviä asioita, kuten työelämän erilaista hierarkiarakennetta ja kommunikaatiotyylejä. Opiskelijaa tulee auttaa ymmärtämään erilaisia etenkin toiseen kulttuuriin sopeutumiseen liittyviä tuntemuksia kuten kulttuurishokkia ja koti-ikävää ylipäänsä. Opiskelijalle on hyvä kertoa mahdollisimman tarkasti myös millaiset olosuhteet (mm. asuinolosuhteet) tulevat kohdemaassa olemaan, koska olosuhteet voivat poiketa joskus yllättävän paljon siitä, mihin olemme pohjoismaissa tottuneet. Riittävä kielivalmennus ja/tai motivointi paikallisen kielenopiskeluun tulee huomioida.

Myös mukaan lähtevä opettaja tulee perehdyttää riittävän hyvin omaan tehtäväänsä, jotta hän tietää millainen rooli hänellä on kohdemaassa. Ylipäänsä sopivan mukaan lähtevän opettajan valinta on oleellinen tehtävä. Mukaan lähtevän opettajan vastuulla

voi hyvin olla varmistaa, että työssäoppimispaikassa on kaikki kunnossa: opiskelijalle on nimetty työnohjaaja, jonka kanssa opiskelija pystyy kommunikoimaan riittävällä tasolla, työtehtävät ovat selvillä ja vastaavat opiskelijan oppimistasoa ja opiskelijalla on ylipäänsä edellytykset saada työssäoppiminen alkuun.

Myös vastaanottavan oppilaitoksen opettajaa ja muita opiskelijoita olisi hyvä valmentaa saapuvan opiskelijan tuloon. Mahdollisuuksien mukaan saapuvaa opiskelijaa ja luokan opiskelijoita/ työssäoppimispaikan työntekijöitä voisi yrittää tutustuttaa toisiinsa jo ennen jakson alkua esim. netin välityksellä. ”Kummioppilas”-toiminta on todettu monessa hankkeessa hyväksi käytännöksi.

Lähtävän ja vastaanottavan organisaation on tärkeä sopia etukäteen vastuut ja mitä opiskelijoille voidaan tarjota vapaa-ajalla. Näin lähtävä organisaatio pystyy valmentamaan lähtijöitä paremmin. Myös vapaa-ajan suunnitteluun tulee kiinnittää huomiota jaksojen suunnittelussa ja kertoa lähtijöille tarjolla olevista vapaa-ajanviettomahdollisuuksista mikäli vastaanottava org. ei pysty järjestämään ohjattua toimintaa.

Mitä on tehtävissä asian korjaamiseksi?

Lähtävän koordinaattorin on hyvä olla ensisijaisesti yhteydessä opiskelijaa ja selvittää tarkemmin mistä oikein on kysymys, mitkä ovat faktat, kuinka paljon kysymys on kulttuurishokista ja kuinka paljon yksinkertaisesti siitä, että vaihtopaikassa kaikki ei ole kohdallaan sekä mitä mahdollisesti asialle opiskelijan näkökulmasta olisi tehtävissä. Yhteydenotto opiskelijaan on tärkeä osoitus tuesta ja siitä, ettei opiskelija ole ongelmansa kanssa yksin vaan, että asia on otettu vakavasti ja sitä on alettu hoitaa. Opiskelijaa voi yrittää myös motivoida eteenpäin ja saada opiskelija mukaan vapaa-ajan toimintaan, tutustumaan paikallisiin opiskelijoihin tai muihin paikkakunnalla oleviin ulkomaalaisiin opiskelijoihin.

Koordinaattorin tulee olla yhteydessä vastaanottavan kumppanin yhteyshenkilöön ja selvittää erilaisia ratkaisumahdollisuuksia kuten olisiko työpaikkaa mahdollista vaihtaa, löytyisikö opiskelijan tueksi englantia osaavaan tutoropiskelijaa tai opettajaa, voisiko majoituspaikan suhteen tehdä parannuksia.

Koordinaattorin tulee olla yhteydessä myös opiskelijan vanhempiin, koska nämä ovat jo ilmaisseet huolensa asiasta. Koordinaattorin roolina voi olla lähinnä rauhoitella vanhempia, kertoa heille, että opiskelijan ongelmaan on puututtu ja etsitään ratkaisua ja toki myös kuulla heidän näkemyksensä opiskelijan tilanteesta.

Useimmiten asia saadaan keskustelemalla ja melko pienillä toimenpiteillä ratkaistuksi, mutta joskus ainoa ratkaisuvaihtoehto on palauttaa opiskelija kotiin. Tämä on kuitenkin hänen itsensä päätettävissä.

Kohdemaassa mukana olleen opettajan on hyvä olla mukana koko prosessin ajan ratkaisua etsittäessä.

Kriisin jälkeen?

Käydään opiskelijan kanssa palautekeskustelu ja otetaan huomioon hänen näkemyksensä ja kokemuksensa syntyneistä ongelmista ja niiden ratkaisusta. Hyödynnetään saatua tietoa jatkotoimissa. Palautekeskustelu ja opiskelijan kokemusten kuuleminen yhtä lailla tärkeää silloin kun opiskelija on palannut vaihtojaksoltaan ennen aikojaan kuin silloinkin kun vaihtojakso on toteutunut suunnitelmien mukaan.

Tapaus käydään alusta loppuun läpi ja mietitään, mistä ongelma syntyi ja mitä asioita pitää varmistaa, muuttaa ja parantaa ennen kuin samaan kohteeseen voidaan lähettää uudestaan opiskelijoita. On myös hyvä harkita onko kohde ylipäänsä sellainen, että sen kanssa yhteistyötä voidaan jatkaa.

Terrorismi (Onnettomuudet, luonnonkatastrofit)

Raportoijat: Hannele Nevalampi ja Helena Mikkola

Case:

10 km:n päästä työssäoppimispaikasta räjähtää viikonloppuna pommi. Opiskelijan työssäoppimispaikka on rakennuksessa, johon saatujen tietojen mukaan uhataan iskeä seuraavaksi. Opiskelija on matkassa LdV-apurahan turvin.

Näkökulmana sekä lähetävä ja vastaanottava organisaatio.

Ryhmä totesi, että tällaisiin kriiseihin varautuminen on haasteellista. Jos ko. riskeistä tiedetään etukäteen, tällaisiin kohteisiin ei opiskelijoita lähetetä. Tällaisissa tapauksissa tiedon merkitys kohdemaasta ja –paikasta nousee keskeiseen asemaan.

Ennen kriisiä

- Opiskelijoiden valmennus keskeisessä roolissa: vaikka luonnonkatastrofeihin tai terrorismiin on vaikea ennakkoon valmistautua on tärkeää, että opiskelija tietää miten toimia, jos ulkomaan jakson aikana tulee ongelmia.
- Opiskelijoille tietopaketti, jossa tärkeät puhelinnumerot yms. ja varmistettava, että tärkeät numerot kulkevat opiskelijan mukana.
- Myös opiskelijan omaa vastuuta valmistautumisessa korostettiin. Valmennuksen pitäisi myös olla riittävän pitkä, jotta opiskelijalla on aikaa paneutua kunnolla esim. kohdemaan oloihin.
- Suomen kriiseihin voisi ottaa kantaa myös pelastus/kriisisuunnitelmassa
- Ennakkoon opiskelijoille tarvittavat hätänumerot – niin yleiset kuin koulukohtaiset

Kriisin aikana

- Koordinaattori ”kriisipäivystäjänä” 24 h/vrk.
- Opiskelijan tulisi ilmoittaa heti koordinaattorille ja paikalliselle yhteyshenkilölle mikäli jakson aikana ilmenee mitä tahansa ongelmia, jotta niihin voidaan reagoida (ko. tapauksessa opiskelijalle ohjeet, ettei mene työssäoppimispaikalle).
- Tiedotus niin opiskelijalle (mahdollisesti esim. alaikäisen opiskelijan tapauksessa huoltajalle), yhteistyöoppilaitokselle (johto, yhteysopettajat yms)

Kriisin jälkihoito

- Tilannekatsaus paikan päällä – voiko opiskelija jäädä työssäoppimispaikkaan vai lähteekö kotimatalle.
- Kotimaassa tarvittaessa tilanteen jälkipuinti eri tahojen kanssa: oppilaitos, opiskelijahuolto, vanhemmat jne.
- Jälkipuinti yhteistyöoppilaitoksen kanssa